

Cilt I

1931

TÜRK HUKUK VE İKTİSAT TARİHİ MECMUASI

Istanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü
tarafından neşredilir

Müdür :

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat

Istanbul -- Evkaf Matbaası

1931

Ankara'da bir İlhanî kitabesi

Dr. P. Wittek

Yukarda neşredilen Ani kitabesile çok yakın alakası olan bir kitabe Ankara kalesi kapılarından biri üzerinde mevcuttur (şekil 2 Bu kapı, dış sürün cenup kavsinde açılmış, esas kapısıdır (şekil 2 de [1] D) ve bundan bir pazar mahallesine çıkılır. Bu esas kapı önündeki meydan tabii pazar kurmaya en müsait yerdir; öyle ki şimdi olduğu gibi eskiden de şehrin pazar mahallesinin burada bulunduğunu kabul etmeliyiz. Kapıya gelince, esas kapı olması itibarile bilhassa sağlam bina edilmiştir. İki tarafından kulevari ve mısıf dairevi çıkıntılarla muhafaza edilir ki dışardan bakılınca soldakinin üzerinde bugün saatkulesi yükseliyor. Kapının önünde, sağda, VI nci veya VII nci milâdî asra ait bir Bizans eseri olduğuna ihtimal verdiğim taştan bir arslan yatıyor [2]. Kapı Bizans devrinde bina edilmiş ve Türkler zamanında mimarî tebeddülata uğramıştır [3]. Ashında mevcut ve belki çatlamış olan ufuk boyunduruğun yerine kapının methalini darlaştıran iki sütun üzerine müstenit bir yayvan kemer konmuştur. Bu kemer, şekline nazaran, yeni ve her halde XV inci asırdan sonradır. Evvelce bir asma parmaklıkla (*Fallgitter, herse*) kapanan kapıya bu tebeddülde sonra iki kanat yapılmış ve bu suretle kapı müdafa kabiliyetini kaybetmiştir.

Kapının üst tarafındaki duvar tamiratı da bir müdafaaya yetmeyecek kadar zayıf olduğundan, bunun da yeni bir devre ait olduğu anlaşılır. Kapının üstünde tam ortasına tesadüf eden kitabe evvelce yerinde mevcut ve müdafa için lâzım olan bir pencereyi kapatmakta olup bundan da bu (730 tarihli) kitabenin baş-

[1] G. de Jerphanion, *Mélanges d'Archéologie Anatolienne*, Beyrouth 1928, pl. LXXXII dan.

[2] Ankara'da aynı tipte daha birkaç arslan heykelleri vardır. Bu eserlerin tespiti tarihi için yelenin tasvirini İstanbul âsâr-ı atika müzesindeki Agnus-Dei (mukaddes koyun) kabartmasındaki koyunun yünleriyle mukayese ediniz (G. Mendel, *Catalogue II*, p. 477, N.679). Anadolu'nun Hitit devrinden Selçuki devrine kadar devam eden arslan tasvirlerinin tasnifi henüz yapılmamıştır. Konya'dan gelen bir Selçukî arslan heykeli İstanbul müzesinde bulunuyor (G. Mendel, *Catalogue III*, p. 623, N. 1413). Konya'daki diğer arslan heykelleri ekseriyetle son Roma devrinden kalmadırlar (F. Sarre, *Seldschukische Kleinkunst*, S.4f.).

[3] G. de Jerphanion, aynı eser, p. 195 s. ve pl. LXXXVII (XCI değil).

ka yerden getirilmiş ve muahhar bir devirde ihtimal tezyinat mekâmında konmuş olduğuna hükmedilir.

G. de Jerphanion [1] ve Mubarek Galip Bey [2] kitabenin fotografilerini neşretmişlersedeyse, bunların ikisi de okumaya imkân vermiyor. İstanbuldaki Alman âsâr-ı atika enstitüsünde metni epeyce vazıh gösteren birkaç fotografi mevcuttur [3]. Barthold'un, bu kitabenin metnini de tenvir eden, makalesine ilâve olarak, müşterek mesai ile tamamen kıraat ve izahı ümidile, Anadolu orta devir tarihinin bu mühim vesikasını neşrediyoruz (şekil 3).

Kitabe taşı 1 metre uzunluğunda ve 50 santim irtifaında bir mustatil olarak görünüyor. Yazı zemini taşın asıl sathından epeyce indirilmiş olup yüksekte kalan kenarlar sağlam bir çerçiveyi temsil etmektedir. Üç kalm ufki çizgi kitabeyi gittikçe giriftleşen yazı ile tamamen dolu olan dört satıra ayırmaktadır. Bizim kitabemizle aynı tarihi (sene 731), aynı hat ve tertibi gösteren bir kitabe Ankara'da Arslanhane'deki türbe civarında mevcuttur (şekil 4) [4]. Yazı ve tertip itibarile, o devirde Mısır ve Şamda ve hem de Anadolu'da nadir olmıyan *Memlûk neshi* denilen bir tip-tendir [5] ki onun karakteristik evsafı şunlardır: kelimeler birbirine geçirilmek ve hareketler konmak suretile boş yer kalmasından dikkatle içtinap edilmiştir. Düz bir alt zeminden gölgelerin tezaadile beyaz görünmek üzere kalın oyulmuş harflar bu zemine amudî ve keskin köşeli kenarlarile konmuştur.

- (1) الله ميسر الامور چون از حکم یرابغ جهانکشای بانکوربه وصول افتاد رعایا
سبب شماره قبحور و خزن غله
- (2) مشکئی بودند دوام دولت پادشاه اسلام را خلد ملکه از اول اذار سنه ثلثین
وسیمایه ولایت را یاساما ان
- (3) نقد و جنس مال معین کرده در دفتر مثبت کشت که تمغا شهر باشد و ولایت
یاساما بعدالایوم هر که شماره قبحور و عشر محدث طلب کند
- (4) ویا وکیل غله جوید بلعت خدای وملائکه ورسل باشد فن بدله بعد
(ما) سمعه فانما ائمه علی الدین بیدلونه عمل خلیل

[1] Aynı eser, pl. CVII.

[2] Ankara II, levha 2 aşağıda (Sah. 4, nota 1 e aittir).

[3] Enstitü müdürü M. Schede tarafından Augustus mabeği hafriyatı esnasında (sene 1926) alınmıştır.

[4] Metni : Mubarek Galip, Ankara II, N. 16.

[5] Meselâ Van Berchem, Corpus Inscr. Arab. I, pl. 28, N. 1 (Kahire, sene 719), II, pl. 55, N. 72 (Kudüs, sene 707). Anadolu için maalesef müracaat edilecek neşredilmiş bir fotografi yoktur.

Tercüme

(1) Allah işleri kolaylaştırandır. Cihangüşa fermanının hükmü Ankaraya vasıl olduğu zaman ahali kobcurun ve toplanan buğdayın ziyadeliğinden

(2) şikâyet ettiler. Padişah-i islâm (hallada mulkuhu!)nun devam-ı devleti için yedi yüz otuz senesi azarının evvelinden itibaren vilâyete yasamız bu (dur):

(3) para ve malın cinsi muayyen olup defterde tesbit edilerek şehir tamgası olsun, yasanın hükmü (budur). Her kim fazla kobcur ve gayri kanunî üşür talep eder

(4) Veya ve buğdayı ölçmek (yani ölçek resmi) ister, Tanrının, meleklerin ve peygamberlerin lâneti ona olsun. Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı onu değıştirenleredir. Halilin eseri.

Kitabe Ani kitabesi gibi farisî olarak yazılmıştır; fakat tertip itibarile ona çok benzemekle beraber—meselâ ikisi bir “invocatio” ile başlıyorlar—onun gibi bir yarlıg olmayıp bir yarlıg münasebetile pek muhtemel ki mahallî hükümet mümessili tarafından verilmiş bir “yasa”dır. Her halde hükümdarın isminin mevcut olmayışı buna delildir. Kitabenin tarihi bulunmamakla beraber mer’iyete girdiği tarihten, yani 1 azar 730 = 1 mart 1330 dan biraz evvel rekedilmiş olsa gerektir. Bu tarihte İhanilerin Ankara’da hakimiyeti diğer delillerden başka 1310 ile 1342 arasında burada basılmış sikkelerile de malûmdur [1]. Bundan başka ikinci satırdaki *padişah-ı islâm* tabiri yalnız İhanilere ait olabilir [2].

Kitabenin kıraatine gelince, birinci satır sonundaki “ve hazn-i galle,” den şüpheliyim; fakat “galle,” kelimesinin dördüncü satırda epeyce açık okunması kıraatimi takviye ediyor. Üçüncü satırda “şumâre-i kobcur,”yanındaki “öşr-i muhdes,” ten maksat gene “şumâre-i kobcur,”yanında zikredilen“hazn-i galle,” olsa gerektir. İkinci satırın sonundaki yani tarihi takip eden kelimeler de şüpheli kaldı. Üçüncü satırda “vilâyet-i yasamâ,” terkibine tekrar rasgeliyoruz. Fakat birinci yerde “vilâyetrâ,” okumağa mecbur olarak vilâyet manasına aldığımız bu kelimeye ikinci yerde hüküm manası verdik. Burada her halde bir şüphe kahyor. Üçüncü satırın sonunda halledemediğimiz belki de doldurma olarak kullanılmış bir işaret vardır. Dördüncü satır çok silik olduğundan okunamamıştır. Belki “keyl-i galle,”nin evvelindeki kelimeler, *وقاعدہ محدث نہند* yani “ve

[1] Ahmet Tevhit Bey, kânunısani 1341 tarihli Türk Yurdu, c. I, nr. 4, s. 272 ve müteakıf.

[2] W. Barthold, Der İslam VI, 379.

yeni nizam koyar,»dır. Ondan evvelki kelime tecrübe edilen kiraatların hiç birine uymuyor. Altındaki küçük kavs, satırın başındaki kavs gibi doldurma olsa gerektir.

Kobcur ve tamğa-i şehir hakkında kari Barthold'un yukardaki makalesinde (S. 152 ve müteakipte) izahat buluyor. Kobcur kelimesine Karaman oğullarından Pir Ahmet ve Kasım zamanında Niğde'de 874 te rekzedilmiş bir kitabede rasgeliyoruz [1]. Kitabenin sonundaki beddua için Umur Beyin Bursa'daki mahkûk vakıfnamesine ("Allahın lâneti ve meleklerin lâneti ve peygamberlerin lâneti ol kişinin üzerine olsun...") [2] ve Diyarbekirde Câmî-i kebîrdeki Seçukflerden ikinci Keyhusrev'in fermanına (فن بدله بعدما سمعه فأما أمة على الدين بدلونه) [3] bakınız. Ahalinin valiye vergilerin fazlalığı hakkında vaki olan ve müspet bir netice veren bir şikayetinin güzel bir numunesini Humus'ta bir kitabede (sene 844) (حضر جماعة من اهل حمص المحروسة شكروا المقر السيفي ... انه قد احدث عليهم مظالم ...) okuyoruz [4]. Yasanın verilmesinden maksat olarak devletin devamı gösteriliyor. Ani'de 1303 yahut 1304 senesine ait bir kitabede mahalfi hükümdar Akbuğa'nın «İlhanın namiyle, kardeşi ve kendisinin uzun ömürleri ve refahları için üç nevi vergiyi kaldırması,» da buna benziyor[5]. Bu kitabe her halde aslen pazar mahallesinin bir yerinde rekzedilmiş bulunuyordu. Yukarda dediğimiz gibi epeyce muahhar bir zamanda pazara yakın olan şimdiki mevkiine nakledilmiş olmalıdır.

Söylediğimiz gibi, bu kitabe hakikaten Ani kitabesile çok alâkadardır ve Barthold'un makalesile mühim derecede tenvir ediliyor. Netekim müteveffa âlim Berlin'de son buluşmamız esnasında (Ağustos 1929) bizim kitabemizi gördüğü zaman hususî bir memnuniyet izhar etmişti. Kitabenin mevzuu hakkında yukarda fazla izahat Zeki Velidi Beyin "Mogollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti,» unvanlı mühim makalesinde okunmaktadır. Kitabenin kiraatında Köprülüzade M. Fuat, Helmut Ritter ve Orhan Şaik Beylere, bu mekalenin tercümesinde de sonuncuya lütfettikleri yardımdan dolayı teşekküratımı arz ediyorum.

[1] Halil Edhem Bey, Tar. Osm. Enc. Mecm. III 873.

[2] Ahmet Tevhit Bey, Tar. Osm. Enc. Mecm. III 870.

[3] M. van Berchem, Amida, p. 107, nr 35.

[4] M. van Berchem, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien, S. 9, nr. 5.

[5] Barthold'un yukarıdaki makalesi, s. 139.